

GEMERTS DIALECT

door Wim Vos

Commentaar van Hein van Gemert op de woordenlijst van Mevr. Delisse in Gemerts Heem, jrg. 26, 1984, nr. 1, p. 24 - 30.

Zoals beloofd volgt hier een gedeelte van het commentaar dat ik mocht ontvangen van Hein van Gemert en wel speciaal het gedeelte dat sloeg op het materiaal geleverd door Mevr. Delisse. Uit mijn verzoeken om nadere inlichtingen in de gepubliceerde woordenlijsten hebt U al kunnen afleiden dat het uitlokken van commentaar één van de bedoelingen is van deze publicaties over ons dialect. Ik ben de Heer van Gemert dan ook zeer dankbaar voor zijn snelle reacties. Alleen op deze manier kunnen we meer te weten komen en kunnen we de onvermijdelijke fouten corrigeren, want fouten maakt iedereen die iets durft te zeggen over een zó verwaarloosd onderwerp als ons eigen dialect.

Enige algemene opmerkingen vooraf:

1. Hein van Gemert wijst er op dat veel woorden het "Gimmers" in de moderne tijd zijn binnengeslopen doordat kinderen het "Gimmers" vaak leerden van een vader of moeder die, zelf niet uit Gemert kwam. Hij schrijft: "Zo valt mij op dat in alle verhalen in dialect het woord 'sloot' voorkomt, en dat is geen Gemerts. Het Gemerts woord voor sloot is 'graaf', meervoud 'graef', verkleinwoord 'grifke'. Het Helmonds is 'slaut', het Boekels 'slouet', het dialect van de Peel en de Maaskant 'sloe-et'. Veel mensen uit deze streken en plaatsen wonen tegenwoordig in Gemert." Hij wijst er daarom nog eens op dat het van het grootste belang is te controleren of onze zegslieden wel echte Gemertenaren zijn. Ik onderschrijf dat maar wij moeten ons aan de andere kant wel realiseren dat geen enkele taal (en er is geen wezenlijk verschil tussen een taal en een dialect) onveranderlijk is. Het Gemerts van de middel-

eeuwen (dat we helaas niet kennen) en dat van ruim 100 jaar geleden zoals genoteerd door Gerlachus van den Elsen (vgl. G.H., jrg. 27, 1985, nr.4 (= nr. 100), p. 113-122) en dat van 1900 toen mijn vader praten leerde en dat van ca. 1930 toen Hein van Gemert hetzelfde deed en dat van nu in 1986 waren onderling allemaal (enigszins) anders, o.a. doordat Gemertenaren trouwden met mensen uit andere dorpen. Dat doen ze nu vaak maar vroeger ook (lees de huwelijksregisters maar na).

2. Ook heel lang geleden veranderde het Gemerts al door de invloed van vreemde culturen, bijv. de Franse! (Vgl. pèlderien, fállie; het Latijn van de kerk (vgl. pinnietènsie, pestôôr), etc., etc.. Wat is nu echter dan een Gemertse "kirs", maar het woord komt wel uit het Latijn.
3. Natuurlijk veranderen tegenwoordig alle dialecten door de zeer indringende invloed van het standaard Nederlands (of wat daarvoor doorgaat!) via het onderwijs en de televisie. Toch denken deskundigen dat dialecten nog lang of altijd zullen blijven bestaan, want naast de drang tot conformisme kent ook elk mens de drang zich te onderscheiden van andere mensen.

Maar het blijft waar wat Hein van Gemert schrijft in één van zijn brieven: "Ik weet nog wel van school (ca. 1930) dat je ze zô kon kennen die een buitendorpse ouder hadden, dat viel toen duizend maal meer op dan nu, met dat mengelmoes van Gemerts en kruideniers-Nederlands, dat ze tegenwoordig in de kinderen hameren, en zelf spreken."

aawbêtte: ww. Mevr. Delisse gaf als betekenis van dit woord: zeure, zaniken. Enige steun voor deze betekenis vond ik in de Gemertse Woordenlijst van M. A. van der Wijst (Gemerts Heem, nr. 61, winter 1975-'76), waarin op p. 10 onder "aaw bêt" als betekenis "kletser" wordt gegeven. Zelf gaf ik in het artikel over het materiaal van Mevr. Delisse al aan dat het woord ook in de betekenis van "schertsen" wordt gebruikt, en misschien is dat wel de oorspronkelijke betekenis, gezien de opmerking van Hein van Gemert, dat het "humoristisch vertellen, zwammen in de ruimte, kolderiek, niet op waarheid berustend vertellen" is. Toch kan ik me voorstellen dat het woord ook in de betekenis van Mevr. Delisse wordt gebruikt. Zo hoorde ik eens:

- Ha,j zî nooijt wát ie wil, ha,j blie án 't aawbètte.**
afspiekke: ww. Dit woord dient geschrapt te worden. Het be-
 rust domweg op een leesfout van met de hand snel geschre-
 ven aantekeningen. Mijn verontschuldigenen.
- ánbénge:** ww, was volgens Hein van Gemert gewoon "rðg bénge",
 zonder het voorvoegsel -án.
- bajbeskèðje:** ww. nadere conditie stellen. Baj 'ne kðwp iejt
 bajbeskèðje. Volgens Hein van Gemert was de betekenis ook:
 "ook opnemen in de afspraak". Dè héb ik 'r bajbeskaajt.
- bajpööte:** ww, bijschenken van koffie. Vgl. pööte. Hein is het
 niet eens met de betekenisomschrijving en terecht, lijkt
 me. Het betekent koffie aanlengen met water als er onver-
 wacht bezoek kwam. Slechte koffie is in Gemert dan ook
 "pööjt".
- blákke:** zn m, buitenshuis. In: t'm blákke gðn: er op uit
 trekken. Mijn omschrijving was gebaseerd op G.W., p. 16,
 "buitenshuis (ten blakke komme: er op uit trekken). Vol-
 gens Hein van Gemert was "t'm blákke gðn" er op uit gaan
 om iets te halen als men iets te kort kwam. Natuurlijk
 bestaat het woord ook buiten Gemert. A.P. de Bont geeft
 het in zijn Dialekt van Kempenland, Dl. II, Vocabularium,
 p. 85, s.v. blak: alleen in de verbinding ten blakke kom-
 me of brenge, te voorschijn komen, voor den dag komen of
 brengen.
- braanthoek:** zn m, hoekje onder het "aetenskèske". Hein plaatst
 een vraagteken bij dit woord. Wèl geeft hij: klðthoek,
 klðtkast, mutserthoek. Vgl. echter "braanthool" (ruimte
 bij haardvuur om o.a. turf te bewaren), een woord dat
 Martien van der Wijst indertijd in zijn jeugd heeft opge-
 tekend en gepubliceerd in zijn onvolprezen Gemertse Woor-
 denlijst, p. 17.
- dwéngere:** ww, jengelen. Volgens Hein geen Gemerts. "Jengelen,
 doorzagen, zeuren" was in Gemert "gongele": "Ons jonges
 hébbe érges laång um gegongelt". Hein geeft ook nog de
 vorm "gongnele", maar plaatst er wel een vraagteken bij.
 Misschien kunnen andere lezers ons uit de moeilijkheden
 helpen?
- heufhðf:** zn m, groententuin. Volgens Hein geen Gemerts. Ik
 heb het zelf ook nooit gehoord. "Tuin" was "'nen hðf". 't
 meervoud was "heuf" en erin werken was "heuve".
- hóörke:** ww, (uit)horen. Vgl. aojthóörke. Hein denkt hier aan

- rōg bēnge -

"haartje" en geeft als voorbeeld "baorthûrkes". Hier is sprake van een misverstand: het tweede element van "aojt-hôörke" lijkt inderdaad op "hûrke" (haartje), maar de middelste klanken zijn toch verschillend, ook qua lengte. Bovendien ben ik absoluut zeker van "aojthôörke" (uithoren) dat ik op meerdere plaatsen heb opgetekend in Gemert. Ik moet echter toegeven dat ik "hôörke" (zonder het voorvoegsel alleen gevonden heb in de aantekeningen van Mevr. Delisse.

kêldich: bn, klam. Volgens Hein geen Gemerts; hij denkt aan import van "over de Peel", Maaskants. Toch geeft De Bont op p. 288 van zijn bovengenoemd Vocabularium de vorm "kêlt": znw. vr. keld, kilte, killigheid, koude. De Bont beschreef het dialect van de Kempen. Het woord kende dus een veel groter verspreidingsgebied. Mijn vader van 83 kent het al zijn leven lang, maar zijn moeder kwam inderdaad uit Overloon, Dûrdepfl dus, hoewel hierbij duidelijk aangetekend dient te worden dat hij zich terdege bewust is van de verschillen tussen het "Gimmers" en het "Dûrdepfls". Van heel veel woorden kan hij zeggen wat de Gemertse vorm en wat de vorm in Overloon was. Bovendien heb ik het woord al eens eerder opgetekend van een cassettebandje dat ik in 1977 of begin 1978 had gekregen van Peter v.d. Elsen van Esdonk. De woorden die erop stonden

had-hij gehoord van zijn ouders. Hier het citaat uit G.H., jrg. 20, 1978, nr. 3, p. 67: "Gòrtjü, wá iz 't tóch kèl-dich (nat en koud tegelijk)".

klompelapper: zn m, verwaand persoon?? Ik vroeg bij dit woord om inlichtingen en Hein van Gemert bericht dat hij dit woord nooit heeft gehoord, "vooral niet in genoemde zin".

moej: zn v, tante, maar dan achter de voornaam. Hannemoej: tante Hanne. Hein van Gemert kent "Hannemoet". De vorm met "moej" is hem onbekend. In mijn familie van moederskant gebruikte men die wel.

naasie: zn v, volk, familie. Hein bevestigt dit en voegt er aan toe: "goeje ðf kðje naasie".

nòtsie: zn v, volk, familie. Ik tekende hierbij aan dat wijlen mijn moeder het zo uitsprak. Hein zegt "nòssie". Ik denk dat de vorm met een t een oudere vorm is. Vgl. de zorgvuldige en de moderne uitspraak van het Nederlandse woord "natie".

ðvverhðwp (boeren); ðvverhððp (burgers):

1. ondersteboven, in de war: ðvverhðwp gðje.

2. In: Ze ligge ðvverhðwp: ze hebben ruzie.

Hein tekent hierbij aan:

1. Je kreeg iets "ðvverhððp" = iets extra, iets toe.

2. Er was rommel: "'t ston ðvverhððp".

3. Er was ruzie: "Ze ligge ðvverhððp".

Vooral zijn eerste betekenis is interessant want die hadden we nog niet.

þööte: ww, (manier van) veel koffie drinken. Vgl. bajþööte. Hein geeft hier: "knoeien, koffie aanlengen en drinken, ook wel met melk".

rákjèèn: zn v, iemand die veel van huis is (op rak is). Hein kent dit woord ook.

rák-kont: zn v, iemand die veel van huis is. Vgl. rákjèèn. Volgens Hein is dit geen oud-Gemerts maar ontleend of ontstaan in na-oorlogse jaren.

sèpskejter: zn m, iemand met veel inbeelding die echter niets presteert. Vgl. G.W., p. 53, sèp: drop (snoep). Volgens Hein waren "sèpskejters" ouden van dagen in 't "mannenhaojs" of "gasthaojs" vroeger. Die kregen voor alle kwalen "sèp". Dit was drop in de vorm van een stokje waarvan met behulp van warm water een drankje werd gemaakt tegen hoest, etc.. Vandaar "sèpskejter". Tegenwoordig heet dat "ouwe lui". (Iets van het negatieve uit de omschrijving

van Mevr. Delisse zit ook in deze betekenis: oude mensen werken immers niet meer zo hard en teren op oude roem). skërme: ww, manen tot voorzichtigheid. Ik vroeg hierbij een voorbeeld: het zelf maken van zinnen leidt al gauw tot kunstmatigheden. Gelukkig wist Hein een levensechte zin: Waj han nõch s8 geskërmt mår die joong w8n nie laojstere.

staojte: ww, volgens Hein "gewoon zich tevreden uitdrukken over een zaak. lovend spreken. "Pochen, bluffen, snoeven, opsnijden", betekenissen die ik in Van Dale vond onder de vorm "stuiten" met het etiket "gew. in Z.-Ned." vindt hij kennelijk te sterk voor het Gemertse woord en dat ben ik met hem eens. De betekenissen uit Van Dale gaf ik overigens ook alleen als vergelijkingsmateriaal.

strissele: ww, fluisteren tegen iemand (om roddelpraat te verbergen). Dit was de betekenis die Mevr. Delisse me gaf. In G.H., jrg. 24, 1982, nr. 4, p. 121 publiceerde ik al eens de vorm "streesele", volgens Jan van Berlo "zacht praten". Ik vroeg toen al nadere inlichtingen van de lezers en suggereerde dat het woord misschien ook "strissele" zou kunnen zijn. Mevr. Delisse kwam toen dus met bovengenoemde betekenis, die overigens synoniem is aan het bekende Gemertse "smiespele". Volgens Hein van Gemert echter betekent "strissele" spreken met een bepaald spraakgebrek. Ik vraag me nu af of hier het Nederlandse "lispelen" bedoeld is. Van Dale (8ste ed., 1961) geeft hiervoor drie betekenissen:

1. de s en z onduidelijk, met een eigenaardig zacht gesis uitspreken;
2. met onduidelijke, zwakke stem uiten, fluisteren: ja, lispelde zij.
3. (fig.) ruisen (van de wind, de bladeren enz.); de wind lispelde in de blaren.

Vooraf in betekenis 2 wordt ook "lispelen" gebruikt. In het bovengenoemde Vocabularium van De Bont, p. 612 lees ik onder "strisæl(n)" zw.ww. intr. (niet algemeen) strisselen, zachtjes praten opdat een ander het niet verstaan zou, hetz. als pritsæl(n) en smispæl(n). De Bont bevestigt dus de betekenis die Mevr. Delisse me gaf. Merk overigens op dat haar en zijn betekenis veel lijken op de tweede betekenis van "lispelen" uit Van Dale. De vorm "pritsæl(n)" die De Bont ook noemt, heb ik in Gemert nog

nooit gehoord.
 Zouden alle lezers nog eens willen nadenken over dit probleem? Samen komen we er misschien uit.

vrē̄els: terecht zegt Hein van Gemert dat dit geen Gemerts is. Het is namelijk een drukfout. De juiste vorm is:
 vrē̄ele: ww, wringen (figuurlijk). Vgl. G.W., p. 67: vervelend doen. Vgl. krē̄ngele: wringen.

Hein merkt op: Dan is een "vrē̄elleke" in oud-Gemerts een werveltje op(het kozijn van) een hokje, een stukje hout dus met in het midden een spijker of schroef als slot op een kippekooi of konijneshok.

wē̄tte: ww, volgens Hein werd er in Gemert geen verschil gemaakt tussen "wedden" en "wetten". Ik wil wē̄tte dē...; Ik wō 't mēs wē̄tte. "Wē̄dde" is volgens hem later ontstaan onder invloed van het Nederlands. Ik herinner me nu ook dat ik vroeger op de lagere school altijd "wē̄tte" zei. De woordspeling die Mevr. Delisse opgaf kunnen we dus nu veel aardiger als volgt weergeven: A. Wē̄tte? B. Nae, dē doen skōjers op 'n aaw zajssie.

zībbedeeske: zn o, kwezeltje (van vrouwen). Hein van Gemert schrijft dat hij dit woord nooit gehoord heeft. Ik kan 't me wel herinneren, maar ik ben jonger dan Hein. Ook Riek Jonkers kent het woord(G.H.,jrg. 17, 1985, nr.4, p. 125). Zij geeft als betekenis: "een doetje, halfzacht iemand die niet goed uit haar woorden kan komen. Ook:schriel meisje, vrouw. De diej zit in z'n(!) dōpke; Wa eest tōg 'n zībbedeeske. Haar hoofd zit als het ware in haar schouders, ze is niet volledig uitgegroeid".

Tenslotte geeft Hein nōg twee woorden n.a.v. het bovenstaande:

rībbedeeske: zn o, radijsje.

mē̄ntich: bn, uit de kluiten gewassen (van een kind bijv.).

Dat was het voor deze keer. Hein van Gemert heeft nog veel meer commentaar geleverd n.a.v. het materiaal van Riek Jonkers. Ik bewaar dat voor de volgende keer maar ik bedank hem nu alvast voor zijn kritische - en daardoor des te waardevollere - opmerkingen. Het zou jammer zijn als er ook maar één Gemerts woord verloren ging omdat wij te gemakzuchtig zijn om het te noteren. En laten we vooral niet vergeten dat we het vooral moeten hebben van de ouderen onder ons en speciaal van de echte "Gimmerse". Bedankt Hein!